

K. CELIS, *Vrouwen vertegenwoordigen. Substantiële en descriptieve vertegenwoordiging van vrouwen in de Kamer tijdens de begrotingsdebatten (1900-1979)*, Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Politieke Wetenschappen, 2004, promotor: Prof. Dr. A. Woodward; copromotoren: Prof. Dr. M. De Metsenaere, Prof. Dr. P. Stouthuysen

---

De centrale onderzoeksvraag van deze doctoraatverhandeling luidt: Wat is de bijdrage van vrouwelijke vertegenwoordigers tot het vertegenwoordigen van vrouwen? Vooreerst zochten we een antwoord in de empirische studies die zich in de voorbije decennia over deze vraagstelling bogen. Het overzicht van de hoofdzakelijk Angelsaksische onderzoeken leverde een genuanceerd beeld op over het samengaan van descriptieve en substantiële vertegenwoordiging. Volgens een aantal recente studies hadden vrouwelijke mandatarissen als groep wel een hoger potentieel om vrouwen te vertegenwoordigen; deze conclusies gingen echter niet steevast op voor alle vrouwelijke mandatarissen of voor elke attitudinale dimensie. Sommige studies bevestigden verder het bestaan van een verband tussen het vrouw-zijn van de vertegenwoordiger en het stemmen voor vrouwen, het spreken ten voordele van vrouwen en het werken aan wetgeving ten voordele van vrouwen. Andere, vooral oudere studies, weerlegden dan weer het bestaan van een dergelijke samenhang. De empirische onderzoeken toonden verder aan dat een veelheid aan politieke, parlementaire, maatschappelijke en individuele situaties het omzetten van de eventuele wens om vrouwen te vertegenwoordigen naar de praktijk kon hinderen of inhoudelijk konden sturen.

Dat al dan niet voorkomen van een specifieke bijdrage van vrouwelijke vertegenwoordigers tot het substantieel vertegenwoordigen van vrouwen, is in overeenstemming met de theorievorming van de jaren negentig over groepsvertegenwoordiging. Die stelt enkel dat de *kans* op de vertegenwoordiging van vrouwen toeneemt door de aanwezigheid van vrouwelijke mandatarissen, niet dat de vertegenwoordiging van vrouwen gegarandeerd is door de aanwezigheid van vrouwelijke mandatarissen. Onder bepaalde omstandigheden zouden zij hun potentieel om vrouwen te vertegenwoordigen, dat voortvloeit uit de levenservaring die zij met vrouwen delen of uit hun structu-

rele maatschappelijke positie, kunnen omzetten in daadwerkelijk handelen voor vrouwen. Deze *mogelijkheid* vormt de basis van hun argument voor een sterke vertegenwoordiging van vrouwen in de politieke besluitvorming.

Het via empirisch onderzoek vaststellen van een relatie tussen descriptieve en substantiële vertegenwoordiging scheen in zekere mate afhankelijk te zijn van waar de verschillen gezocht werden en van de kwalitatieve gevoeligheid van het onderzoek. Vooral studies die oog hadden voor de kwalitatieve dimensies van de substantiële vertegenwoordiging van vrouwen, bijvoorbeeld het feministische gehalte, toonden duidelijke verschillen aan in het parlementaire gedrag van mannelijke en vrouwelijke vertegenwoordigers. Vrouwelijke vertegenwoordigers bleken vooral een verschil te realiseren wanneer een hoge graad van inzet van tijd en energie, bewustzijn en expertise vereist was.

Het onderzoek dat aan de basis van dit proefschrift ligt, heeft eveneens betrekking op de parlementaire activiteit ten voordele van de vrouwelijke burger, waarbij bewustzijn en expertise vereist is en die een zekere investering van tijd en energie vergt. Bovendien houdt het rekening met de kwalitatieve diversiteit van de substantiële vertegenwoordiging van vrouwen. Wat vrouwenbelangen zijn, werd, in tegenstelling tot tal van andere empirische studies naar de bijdrage van vrouwelijke vertegenwoordigers tot het vertegenwoordigen van vrouwen, niet *a priori* bepaald; de invulling van vrouwenbelangen was eveneens onderwerp van studie. We bestudeerden de behartiging van vrouwenbelangen tijdens de begrotingsdebatten in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, en dat voor een ruime tijdsspanne, namelijk de periode 1900-1979. 'Handelen voor vrouwen' werd in dit longitudinale, historische onderzoek opgevat als een voor vrouwen nadelige situatie aanklagen, een voorstel ter verbetering van de situatie van vrouwen formuleren of met datzelfde doel een recht voor vrouwen opeisen.

De behartigde vrouwenbelangen waren, zoals verwacht, erg divers van aard. De kamerleden hadden aandacht voor de situatie van zeer verscheiden groepen vrouwen en voor een breed palet aan vrouwenbelangen. Zowel 'kleine' en concrete situaties, hinderlijk voor vrouwen in hun dagdagelijkse leven, als de 'grote' feministische strijdpunten, kwamen aan bod. Het diverse en gefragmenteerde karakter van de politiek behartigde vrouwenbelangen – dat duidelijk naar voren komt omwille van het ruime tijdsbestek van het onderzoek – strookt met de stelling van de theorie inzake groepsvertegenwoordiging dat er geen gemeenschappelijk vrouwenbelang is, maar dat belangen wel degelijk genderd kunnen zijn omwille van de verschillende levenservaringen en

structurele positie van vrouwen in de samenleving. De gegenderde arbeidsverdeling – zowel de publieke als de private – bleek aan de basis te liggen van een aanzienlijk deel van de vrouwenbelangen die doorstroonden naar het politieke forum.

Doorheen de behartigde vrouwenbelangen liepen een tweetal rode draden. Ten eerste is er de constante en grote plaats die de arbeidsbelangen van vrouwen (42,7% van de interventies) en hun belangen in de sociale zekerheid (45,5% van de interventies) innamen. Een groot deel van de behartigde vrouwenbelangen pasten zich ten tweede in een *normatief debat* in waaraan verschillende visies op vrouwen en 'wat in hun belang is' ten grondslag lagen. Er was geen gemeenschappelijke of eenduidige opvatting over het doel van de vertegenwoordiging van vrouwen. De wenselijkheid en de aard van de verrichte loonarbeid van de vrouw, in het licht van haar taak en rol als moeder en echtgenote én omgekeerd, vormden de contouren van een debat dat we doorheen geheel de onderzochte periode aantreffen, weliswaar met een wijzigende invulling. Onder de kamerleden heerste wel een consensus over welke beleidsdomeinen prioritair waren voor de verbetering van de situatie van de vrouwelijke burger; achter die gemeenschappelijke agenda gingen echter uiteenlopende opties schuil.

Enerzijds onderscheidden we een geheel aan tussenkomsten waarin vrouwen beschouwd werden als *individuen met recht op gelijkheid*. Anderzijds beschouwde een deel van de tussenkomsten vrouwen binnen hun relationele situatie als *moeder en echtgenote*, waarbij deze rol gevaloriseerd moest worden, of als *personen met een specifiek vrouwelijke rol en taak in de samenleving*. Beide vertogen – eveneens prominent aanwezig onder de Belgische vrouwenbewegingen – werden gevoed en ondersteund door ideologische, politieke en economische contextfactoren. Tot in de jaren dertig domineerde het verschilvertoog dat op een relationele en specifieke vrouwenrol georiënteerd was en dat zich onder meer gesteund wist door de verburgerlijking van de maatschappij, door de 'restauratie' van de samenleving na de Eerste Wereldoorlog, door de bekommernis om de dalende nataliteit, door economische noodzaak en deels door de vrouwenbeweging. In de jaren dertig tekende zich langzaamaan een tweede geheel aan interventies af dat sterk op de voorgrond zou treden in de naoorlogse periode. Dat gelijkheidsvertoog was eveneens gestoeld op ideologische gronden, economische imperatieven, internationale verdragen en initiatieven en de vrouwenbewegingen, die er vooral in de jaren zestig en zeventig in slaagden om ruime aandacht te verkrijgen voor de gelijkheidseis. De toegenomen diversificatie op het vlak van de 'richting' van de behartiging van vrouwenbelangen werd o.i. ook geruggensteund door het ontstaan van een vrouwelijk electoraat, dat elke partij met haar boodschap

voor zich wilde winnen, en het toetreden tot de verschillende parlementaire fracties van vrouwelijke mandatarissen, waarvan verwacht werd dat ze de vertegenwoordiging van vrouwen (uiteeraard binnen het kader van het partijprogramma) tot hun parlementaire taken zouden rekenen. Het ontstaan van een vrouwelijk electoraat en de aanwezigheid van vrouwelijke mandatarissen (in verschillende fracties) vormden niet zozeer een kwantitatieve cesuur, maar op inhoudelijk vlak lieten ze wel degelijk hun sporen na.

Deze twee normatieve posities werden in eenzelfde fractie en soms zelfs door eenzelfde mandataris ingenomen. De linkse fracties (de socialisten en de communisten) waren echter wel de grootste verdedigers van het streven naar gelijkheid. De christendemocraten, de V.U. en het F.D.F.-R.W. gingen daarentegen het verst in het streven naar de valorisatie van de specifieke rol van vrouwen in het gezin en in de samenleving. De liberale partij was slechts marginaal aanwezig in het streven naar de verbetering van de situatie van de vrouwelijke burger.

Na het in kaart brengen van de behartiging van vrouwenbelangen door de parlementsleden tijdens de begrotingsdebatten, onderzochten we de rol van mannelijke en van vrouwelijke vertegenwoordigers in het vertegenwoordigen van vrouwen. Descriptieve vertegenwoordiging bleek noch een noodzakelijke noch een voldoende voorwaarde voor de substantiële vertegenwoordiging van vrouwen te zijn. De aanwezigheid van vrouwelijke vertegenwoordigers was vooreerst geen voldoende voorwaarde voor de vertegenwoordiging van vrouwen, aangezien niet alle vrouwelijke vertegenwoordigers vrouwenbelangen behartigden. Het behartigen van vrouwenbelangen was daarnaast geen exclusieve aangelegenheid van de vrouwelijke mandatarissen. Reeds vóór de aanwezigheid van vrouwelijke kamerleden, behartigden de mannelijke mandatarissen vrouwenbelangen en ook na de intrede van vrouwelijke vertegenwoordigers schreven de mannelijke vertegenwoordigers het merendeel van de tussenkomsten op hun naam, zowel in het parlement als in de verschillende fracties. De aanwezigheid van vrouwelijke mandatarissen moedigde hun mannelijke collega's dus niet aan om vaker vrouwenbelangen te behartigen. De mannelijke leden bleken inderdaad over het nodige potentieel te beschikken om vrouwen te vertegenwoordigen.

Dat de vertegenwoordiging van vrouwen geen exclusieve taak van de vrouwelijke vertegenwoordigers was en kwantitatief vooral door mannelijke mandatarissen werd gerealiseerd én dat niet alle vrouwelijke kamerleden de vertegenwoordiging van vrouwen tijdens de begrotingsdebatten opnamen, betekent evenwel niet dat er geen specifieke relatie zou bestaan tussen vrouwelijke vertegenwoordigers en het vertegenwoordigen van vrouwen. De in-

breng van de vrouwelijke mandatarissen was vooreerst qua aantal tussenkomsten ten voordele van vrouwen aanzienlijk en dat vanaf het moment van hun intrede. Vrouwelijke mandatarissen waren in verhouding tot hun aantal overactief in het vertegenwoordigen van vrouwen. Ze hechtten er een grotere prioriteit aan en investeerden meer tijd en energie in de behartiging van vrouwenbelangen. Ze compenseerden gedeeltelijk hun numerieke ondervertegenwoordiging door gemiddeld meer groepen vrouwen en meer thema's in langere interventies te behandelen. De vrouwelijke kamerleden bleken de meest fervente vertegenwoordigers van de vrouwelijke burger te zijn. Die hoge inzet getuigt tevens van een hogere graad van bewustzijn van de problematiek en van aanwezige expertise.

In tegenstelling tot hun mannelijke collega's behartigden niet alle, maar wel de overgrote meerderheid van de vrouwelijke vertegenwoordigers vrouwenbelangen. Naar analogie met een aantal buitenlandse studies, stelden we vast dat hun numerieke ondervertegenwoordiging de vrouwelijke kamerleden niet (allemaal) verhinderde om op te komen voor vrouwenbelangen. De vaststelling dat een zeer kleine groep vrouwelijke vertegenwoordigers een aanzienlijke bijdrage tot de vertegenwoordiging van vrouwen leverde, treedt tevens de conclusie bij van een aantal andere onderzoeken dat de aanwezigheid van *a few good women* van groot belang was voor de vertegenwoordiging van vrouwen. Het belang van het individu blijkt ook uit de vaststellingen dat een toename van het aantal vrouwelijke mandatarissen zich niet steevast vertaalde naar een verhoging van het aantal interventies ten voordele van vrouwen en dat er geen voorspellende kracht uitging van de aanwezigheid van een goed uitgebouwde vrouwenafdeling binnen de partijen of van het behoren tot een meerderheids- of oppositiepartij.

Niet enkel op numeriek, maar ook op inhoudelijk vlak leverden de vrouwelijke mandatarissen een bijdrage tot het vertegenwoordigen van vrouwen. Ze droegen als enigen bepaalde thema's aan, stelden (sporadisch) hun persoonlijke ervaring aanwezig en traden op als woordvoerders van vrouwen en van (bepaalde segmenten van de) vrouwenbeweging. Dat we dat ook bij hun mannelijke collega's vaststelden, doet geen afbreuk aan de bijdrage die de vrouwelijke vertegenwoordigers leverden tot de substantiële vertegenwoordiging van hun sekse. Verder participeerden de vrouwelijke mandatarissen aan het hoger beschreven normatieve debat over de rol en de positie van vrouwen in de samenleving. Hierbij verruimden ze in bepaalde situaties en met betrekking tot bepaalde thema's (zowel op parlementair als op fractieniveau) de dominante visie op wat in het voordeel van vrouwen was. Ze verlegden – zij het niet radicaal – de grenzen van het vrouwenbelang. Onafhankelijk van het dominante discours binnen het parlement of de fractie, de meerderheids- of

oppositiestatus van de fractie of het aantal zetelende vrouwen, gaven ze meer gewicht aan het gelijkheids- of het verschilvertoog of betrokken er nieuwe thema's bij. Mogelijkerwijze stammen de aandacht voor bepaalde onderwerpen en de standpunten van de vrouwelijke kamerleden uit hun band met de vrouwenbewegingen of uit hun persoonlijke levenservaring.

Het verruimen van het dominante politieke denken over vrouwen gebeurde door het aanwezig stellen van ideeën, visies, strijdpunten én discussies die reeds geformuleerd werden door de vrouwenbewegingen. Het is deze vaststelling – gecombineerd met de hoge inzet van vrouwelijke mandatarissen in het streven naar gelijkheid en het wegwerken van discriminaties – die ons tot de conclusie brengt dat de vrouwelijke mandatarissen het feministische gehalte van de politieke besluitvorming verhoogden.

Karen Celis